

DAGENS FRÅGOR

Det fria Kongo

Grundandet av den belgiska Kongo-staten är en enda mans verk, konung Leopold II:s av Belgien. Redan tidigt hade denne riktat sina blickar mot fjärran världsdelar och drömt om att kolonisera såväl Borneo som Filippinerna och Formosa. Av dessa drömmar blev dock intet. Så småningom riktade kung Leopold i stället uppmärksamheten mot Afrika, den världsdel som under senare hälften av 1800-talet framför andra stod i centrum för de europeiska stormakternas koloniala intresse. Brysselkongressen 1876 blev kungens skickligt anlagda täckmantel för en aktiv belgisk kolonialpolitik. Kongressen upprättade en internationell förening, »Association internationale africaine», som skulle utgöra en internationell central för Afrikas utforskande. Denna association kom kungen väl till pass, då han 1878 bildade ett slags syndikat, »Comité d'études du Haut Congo», som nominellt skulle vara en underavdelning till den internationella associationen men som från början ställdes under kung Leopolds direkta ledning. Det lyckades honom nu också att engagera Henry Stanley, Kongoflodens utforskare, för sina intressen. Under Stanleys skickliga ledning genomförde kommittén med stor målmedvetenhet sina planer, och på kort tid blev kung Leopold suverän härskare över vidsträckta områden i Centralafrika.

Den internationella associationen, alla ståtliga proklamationer om humanitära och civilisatoriska strävan-

den och allt tal om Kongos olyckliga folk kunde emellertid inte i längden dölja kung Leopolds aktiva och hänsynslösa kolonialpolitik. Såväl Frankrike och Tyskland som Portugal, det senare med stöd av England, utvecklade snart en aktivitet i Centralafrika, som allvarligt syntes hota kungens planer på ett belgiskt Kongo. Hans diplomatiska skicklighet kom honom emellertid till hjälp, och efter Kongo-konferensen i Berlin 1884–1885 lyckades han utverka det ena erkännandet efter det andra. Hellre än att se någon av de stora rivalerna som herre över Kongo föredrog stormakterna att erkänna kung Leopolds suveränitet. År 1885 proklamerades den internationella associationens besittningar vid Kongo som den oberoende Kongo-staten med kung Leopold som suverän. Från statsrättslig synpunkt var den nya staten kungens personliga egendom och vid denna tidpunkt ännu icke på något sätt en belgisk koloni. Kongo-statens centralregering kom helt naturligt att förläggas till Bryssel. Den koloniala lokalförvaltningen kopierades efter franskt mönster och var sålunda starkt centraliserad — generalguvernören hade vidsträckta befogenheter och var ansvarig endast inför suveränen. I rask följd utfärdades olika dekret, som medförde kraftiga ingrepp i de inföddas förhållanden. Perioden 1892–1908 har karakteriserats som en tid helt dominerad av den krassaste utsugningspolitik. I vidsträckt omfattning såldes jordkoncessioner till europeiska bolag, varigenom kung Leopold på kort tid lyckades

skapa en enorm förmögenhet. De grymheter, som begicks mot infödingarna står i bjärt kontrast mot kungens bombastiska deklamationer om kamp mot slaveriet i kristendomens och humanitetens namn. Kongostaten hade grundat Leopold II:s förmögenhet men den hade också gjort hans namn ohjälpligt skamfilat. För att i någon mån reparera detta och för att göra erforderliga eftergifter mot en tilltagande såväl inhemsk som utländsk kritik av förhållandena avstod kung Leopold 1908 suveräniteten över Kongostaten till belgiska staten.

Detta blev upptakten till en ny politik. Förhållandena har stadigt förbättrats, och särskilt efter andra världskrigets slut vill det synas som om man målmedvetet har strävat efter att göra Belgiska Kongo till en mönsterkoloni. År 1955 gick 40 % av de skolpliktiga barnen i skolor, vilket är utan motstycke i Afrika. Ett allt större antal infödda har givits arbete i en hastigt expanderande industri, och en infödd medelklass har börjat växa fram. Ännu så länge har dock endast grunden lagts till en ny tid. Ungefär 3/4 av Kongos befolkning lever allttjämt i de gamla stamgemenskaperna och styrs på traditionellt sätt av sina hövdingar.

Så länge som möjligt har de styrande sökt hålla Kongo obesmittat av de afrikanska emancipationsidéerna. Alla afrikanska organisationer, även religiösa, har betraktats med största misstänksamhet. Efter diverse påtryckningar, bl. a. från FN, fick ett mindre antal kvalificerade afrikaner år 1956 rösträtt vid val av lokala församlingar. Detta hindrade dock ej att Belgiska Kongo alltfört betraktades som ett bålverk mot den ohämmade och hänsynslösa nationalism, som under 1950-talet kommit att känneteckna Afrikas politiska karta.

Under år 1959 utbröt emellertid en rad oroligheter, bl. a. föranledda av

den arbetslöshet, som orsakats av den tillfälliga nedgången i världskonjunkturen 1958. I november 1959 samlade den belgiska regeringen till följd av dessa händelser stamhövdingar och politiska ledare till en konferens, varvid utlovades en gradvis utveckling mot full självstyrelse 1964. Nationalistpartierna krävde emellertid oavhängighet utan dröjsmål, vilket resulterade i en ny konferens i Bryssel 1960, då den belgiska regeringen gav efter, och datum för Kongos självständighet utsattes till den 30 juni 1960.

Sedan dess har utvecklingen gått med lavinartad hastighet, och fjorton dagar före självständighetens proklamerande synes kaos och fullständig anarki stå mycket nära. Redan vid de första allmänna val, som organiserades, visade det sig, att praktiskt taget varje stam framträdde som ett eget parti. Dessa separatistiska tendenser har under senare tid blivit allt tydligare och utgör ett allvarligt hot för den nya republiken. Än starkare har detta intryck blivit, sedan den ende, som hittills framstått som den, vilken kunde hålla samman den nya staten, *Patrice Lumumba*, misslyckats i sina första försök att skapa enighet mellan de olika partigrupperingarna. Lumumba's MNC (Mouvement National Congolais) har förutom i den egna provinsen, Orientale med Stanleyville som centrum, också lyckats inhösta framgångar i de båda angränsande provinserna Equateur och Kasai.

Frågan om hur framtiden skall gestalta sig beror i stor utsträckning på hur *Kasavabu* och övriga ledare för Abakopartiet (Association du Bas-Congo) kommer att förhålla sig. Hittills har ej några tecken kunnat skönjas till en allvarlig samförståndsvilja. Abako är den ledande organisationen i Bakongoområdet, där Léopoldville är beläget. Dels synes man inom Bakongo vara benägen för att göra den

egna provinsen helt självständig, dels synes man icke vara alldeles obenägen att lyssna till de locktoner, som kommer från den franska Kongorepubliken. Frestelserna att förena de båda områdena för att på så sätt upprätta det gamla Bakongokungadömet på nytt torde utöva ett icke ringa inflytande.

Även i södra Kongo finns ett allvarligt orosmoment. Provinsen Katanga med väldiga naturtillgångar av koppar, kobolt och uran förefaller också den frestad att gå sin egen väg. Befolkningen där talar samma språk och är av samma härstamning som den i Nordrhodesia. Rent ekonomiskt hänger Katanga också ihop med koppardistriktet i Nordrhodesia. Det torde alltså finnas en god grund för den separatiströrelse i Katanga, som nu kräver samgående med Nordrhodesia. Centralafrikanska federationens premiärminister sir Roy Welensky uppges icke utan välbehag betrakta dessa tendenser i Katanga. Å andra sidan synes det knappast realistiskt, att Katangas befolkning med någon som helst entusiasm skulle se, att man hamnade i Centralafrikanska federationen och därmed under en vit minoritets herravälde. En förutsättning för ett samgående torde vara, att Nordrhodesia skiljes från Sydrhodesia.

Av största betydelse för den nya staten blir, om man kan förmå den vita minoriteten, ca 120 000 personer, att stanna kvar — en stor del torde för övrigt redan nu ha lämnat Kongo. Utan dessas hjälp är det icke möjligt att förhindra ett totalt sammanbrott. Med sin befolkning på 13 milj. har Kongo uppskattningsvis blott 15 000 personer av tillräckliga kvalifikationer för att taga ledningen.

Hur utvecklingen i Kongo kommer att gestalta sig torde bli av avgörande betydelse för hela Afrika. Skall splittringen bli ett faktum, torde det vara omöjligt att fortsätta på den väg, som

under kort tid likväl lett till en kraftigt stigande levnadsstandard. I stället kan man förutse blodiga inbördesstrider mellan de olika stammarna, allt medan grannarna bereder sig att för egen del samla ihop så mycket som möjligt av spillrorna från det sjunkna vraket.

Belgien har fått uppbära stark kritik för att man så hastigt och utan förberedelse gått med på fullständig självständighet. Elaka rykten har t. o. m. velat göra gällande, att detta skett med den uträkningen, att kaos i den nya staten ger belgarna en förevändning för att snabbt komma tillbaka och skaffa sig en säkrare ställning än tidigare. Troligare förefaller det emellertid, att belgiska regeringen handlat i »god tro», och att man, då man utan större motstånd gav efter för nationalistledarnas krav, i stället hoppades, att detta skulle vara det bästa sättet att undvika friktioner, varigenom Kongo lättare skulle kunna kvarhållas inom den belgiska intressesfären.

Vådorna av ett misslyckat Kongoexperiment kan inte nog framhållas. Förutom den mänskliga tragedi, som hotar, riskerar också hela det väldiga industriella imperium, som byggts upp att bryta samman med oöverskådliga konsekvenser för den fria världen. Det finns också anledning att tro, att man icke kommer att vara överksam i Moskva. Anarki och upplösning utgör en utomordentlig grogrund för kommunistiska framstötter. Ej heller torde Sekou Tourés Guinea med dess intima östblocksförbindelser vara utan inflytande på de övriga afrikanska folken. De kongolesiska nationalistledarna har ett stort ansvar för att ha drivit det politiska läget till dess nuvarande kokpunkt. Kommer de att i tid kunna taga sig samman och bemästra situationen? Eller hotar den flodvåg, de själva frambesvurit, att

draga dem med sig och krossa dem? Det torde finnas goda skäl att hävda, att Afrikas öde kommer att avgöras i Kongo.

Läget i Algeriet

I mitten av juni höll president de Gaulle ett tal, där han bl. a. gjorde vissa uttalanden om den algeriska situationen. Uttalandena väckte allmänt uppseende; här och var frågades det om presidenten ändrat uppfattning. Man jämförde då hans optimistiska formuleringar och den generösa attityden till upprorsrörelsen med de kategoriska besked om ett långt och hårt krig, som han gav de franska trupperna i Algeriet vid sitt besök där efter januarirevolten. På andra håll har det satts i fråga om presidenten verkligen har täckning för sin optimistiska syn på utvecklingen i Algeriet.

Den första typen av kommentarer förefaller böttna i en ännu rätt vanlig missuppfattning av de Gaulles person och politik. Det är fortfarande alls inte ovanligt att han framställs som den välmenande men inför politikens realiteter lätt förvirrade generalen, som ytterst bygger sin position på den franska armén. Hans försörningspolitik i Algeriet beskrivs som idealistisk men verklighetsfrämmande — och hans möjligheter att förverkliga den bedöms med utpräglad skepsis.

För man in de Gaulles ord och handlingar i Algerietfrågan i den bild av hans politik, som med allt större skärpa framträder ur det på senare år tillgängliga källmaterialet kring honom, blir intrycket förvisso inte att hans linje är vare sig vacklande eller orealistisk. Att den är idealistisk i den meningen att han eftersträvar den ur humanitär synpunkt enda godtagbara konfliktlösningen — en försoning mel-

lan araber och fransmän — är däremot riktigt.

Frågan är om inte denna idealistiska lösning också får anses vara den mest realistiska i den meningen att den är den enda, som kan bli bestående. De franska extremisternas linje: fortsatt fransk förmyndarskap under namnet integration innebär med all sannolikhet fortsatt väpnat uppror för oöverskådlig tid framåt. F.L.N:s befrielseprogram — å andra sidan — skulle få till följd en delning av Algeriet, där den franska befolkningen bildade en egen fransk provins vid kusten, med tillhörande korridor till Sahara som ingen fransk regering torde vara villig att uppge. Sannolikt betyder en dylik delning inte bara en ekonomisk och social katastrof för arabbefolkningen utan också fortsatta strider i denna del av Nordafrika.

Att de Gaulle sätter in allt det patos och all den kraft han är mäktig för en försoning — är alltså högst naturligt. En annan fransk politik i Algeriet innebär egentligen en kapitulation: ett uttryck antingen för defeatism eller för desperation.

Mot denna bakgrund tycks i själva verket presidentens politiska linje vara högst konsekvent. För att föra den till framgång måste han på en gång bekämpa både de franska extremisterna och F.L.N. — på grundval av ett klart fixerat program. Detta program: erbjudandet till algerierna att själva genom folkomröstning bestämma över sin framtid framlade han den 16 september förra året. Från detta program har han uppenbarligen inte vikit en tum, och hans junital bringade det ånyo i förgrunden. Att han efter januarirevolten ansåg det nödvändigt att göra klart för de franska trupperna i Algeriet att kriget kunde bli långt utgör — bedömt i detta sammanhang — en bestämd varning till F.N.L. att intet stod att vinna genom fortsatt

våld. Lika klart har han vid många tillfällen — senast i junitalet — vänt sig mot de franska extremisterna.

Vilken effekt detta tal kan få på F.L.N. återstår i skrivande stund att se.

Vad kritiken mot de Gaulle för obehörig optimism beträffar kan det åtminstone erinras om att de franska militära framgångarna i striden mot F.L.N. varit stora under det senaste halvåret. Pacificeringen av förut omstridda områden fortgår. Varken från Tunisien eller Marocko kan F.L.N. längre effektivt underhålla upprorsrörelsen. En annan faktor som måhända medverkar till presidentens förhoppningsfyllda uttalanden är verkningarna på arabbefolkningen av det franska uppbyggnadsarbetet. Det är väl känt att de franska trupperna i ursinne över motståndarens grymma och barbariska stridsmetoder inte sällan gripit till terror och tortyr — vapen ovärdiga en civiliserad armé! Alltför litet känt är emellertid att de franska truppernas insats mindre ligger på det militära än på det civilisatoriska planet. Stora delar av arabbefolkningen har givits hoppet om en bättre framtid — väldiga, förr isolerade områden, där människorna levat i tröstlös fattigdom och apati, har genomgått revolutionerande förändringar. Vägar, broar och brunnar, nya jordbruksmetoder, modern hälso- och sjukvård, skolor och bibliotek — allt detta utgör franska insatser, som har bestående värde och som alltmer gör arabernas stora massa medveten om att ett samarbete med fransmännen verkligen är till dess fördel.

Om de Gaulles försoningspolitik lyckas är det möjligt att detta i sista hand blir ett resultat av de oerhörda franska ansträngningarna för den algeriska arabbefolkningens välfärd. Inte minst hedrande — och hittills tämligen förbisedda — är därvidlag insatserna av stora skaror av fransk ungdom, som

frivilligt söker sig till uppbyggnads- och hjälparbetet i Algeriet. I allt större antal går nu franska ungdomar — ofta studenter — till de primitiva arabbyarna uppe i bergen. Där gör de — vapenlösa och inte sällan i livsfara — en beundransvärd pionjärinsats i kampen mot analfabetism, fattigdom och sjukdomar, en insats som vinner arabernas tacksamhet och förtroende.

Ju längre detta franska uppbyggnadsarbete får pågå, ju större skäl finns det att våga tro på en slutgiltig seger för de Gaulles försoningspolitik.

Det vapenstillestånd med F.L.N., som de Gaulle nu eftersträvar är ett viktigt steg i rätt riktning. Men det är dessbättre inte en nödvändig förutsättning för ett framtida förtroendefullt samarbete mellan araberna och fransmännen. F. L. N. har aldrig varit och är nu mindre än någonsin representativ för den stora massan av arabbefolkningen. Denna anses alltmer vända sina blickar mot Frankrike och mot de Gaulle. Kanske är detta den yttersta förklaringen till presidentens optimistiska tonfall.

Det nya klassamhället

Att sia om framtiden har alltid fängslat den mänskliga fantasien. I allmänhet har väl också varje generation hoppats, att dess barn skulle få skåda förändringar till det bättre. Mot bakgrunden av de landvinningar, som gjordes på snart sagt alla områden, förvånar det icke, att det förra århundradets människor mången gång hängav sig åt en stark tro på framtiden och de snart sagt obegränsade möjligheter, denna skulle föra med sig. Det är ej heller förvånande, att vår tids människor efter att ha upplevt två världskrig och sett de moderna diktaturerna växa fram intar en betydligt mera skeptisk hållning. Visser-

ligen knyter vi väl alla stora förhoppningar till det »överflödssamhälle», som vi är på väg mot. Samtidigt finns dock en stark rädsla för vad framtiden skall föra med sig. Skall vi tvingas att betala det materiella framåtskridandet med andlig misär? Vilken blir människans, den enskilde individens, roll? Kommer individen överhuvudtaget att beredas något självständigt utrymme i kollektivismens tidsålder?

Dessa centrala frågeställningar har kommit att sätta sin prägel på åtskilliga moderna framtidsvisioner. Aldous Huxley förutspår i *Brave New World* ett samhälle, som består av enbart mänskliga robotar. Likriktningen är fullständig. Inte mindre skrämmande ter sig Orwell's *1984*, den fulländade diktaturen, där Storebrors allseende öga ständigt övervakar vad som sker, i smått såväl som i stort. Vår egen Karin Boye har också i *Kallocain* givit uttryck för den utvecklingspessimism, som så starkt präglar vår tid, alla förunderliga naturvetenskapliga och tekniska landvinningar till trots.

Ett nytt bidrag till framtidsvisionerna har vi fått i *Michael Young's »Intelligensen som överklass. Meritokratins utveckling 1870-2033»* (Rabén & Sjögren). Författaren, som är sociolog till professionen, målar upp bilden av ett samhälle, där intelligensen är det enda som betyder något — meritokratins tidsålder är inne. Eller som den fingerade författaren uttrycker det ifrån sina utgångspunkter år 2033: »Sedan produktionsökning blivit det allt dominerande målet bedöms människorna uteslutande efter sin förmåga att bidra härtill eller efter de kunskaper de äger, som direkt eller indirekt kan sättas in härför. Om de utträttar så litet som en kroppsarbetare i regel gör, är de av noll och intet värde. Om de utträttar så mycket som en vetenskapsman, vars uppfinning ut-

för tiotusen teknikers arbete, eller en industriman, som organiserar hela horder tekniker, så är de stormän. Förmågan att direkt eller indirekt öka produktionen kallas »intelligens». Det är den obönhörliga måttstock, som medborgarna måste anpassa sig efter.»

Meritokratin har infört helt nya klasser i samhället med skarpare gränser än någonsin förr. Vetenskapens fulländning har gjort det möjligt att redan i moderslivet bedöma en människas intelligens. Allt efter intelligenskvot inordnas människorna i samhället. Var och en får en befattning i proportion till sin IQ. Redan i treårsåldern påbörjas danandet och utbildningen av dem, som till följd av en hög IQ är predestinerade för ledande befattningar. De utgör de utvalda skara, överklassen. Under dem står den stora massan, de ointelligenta, en underklass, som i sin tur är klassindelad allt efter intelligenstesternas resultat.

Intelligenskvoten bestämmer allt — yrke, samhällsställning och inkomst. Ja, dvs. alla uppstår en grundlön, som är lika stor för alla, men därtill kommer för överklassen vad som kan betecknas som naturaförmåner, förstklassiga bostäder, tjänstefolk, semesterresor — överhuvudtaget allt, som kan vara erforderligt för att vederbörande meritokrats förmåga skall kunna utnyttjas till hundra procent. Även för överklassen finns det emellertid, privilegierna till trots, vissa orosmoment. Då intelligensen avtrubbas när man blir äldre, riskerar alla i hög samhällsställning att flyttas ned på samhällsstegen — professorn blir vaktmästare och företagschefen chaufför t. ex. Intelligenta föräldrar riskerar att få ointelligenta barn, vilka obönhörligen placeras in i den fälla, där de enligt sin IQ hör hemma. Dessa obegåvade barn utgör hela livet igenom en missnöjd minoritet, som med sak-

nad tänker tillbaka på sitt bekymmerslösa och privilegierade liv under barn-
domen. Å andra sidan känner den
stora massan sig trots allt tillfreds-
ställd med livet, eftersom ju möjlighe-
ten alltid finns för var och en att få in-
telligenta barn. De ointelligenta har
också fått en uppfostran och en ele-
mentär utbildning, som framför allt
tagit sikte på att uppamma intresse för
idrott och gymnastik. Muskelmyten
har blivit deras opium. Det nya syste-
met har helt följdriktigt lett till genom-
gripande institutionella förändringar.
Inom parlamentet har all verklig makt
övergått från det folkvalda underhuset
till överhuset, där intelligentsian har
sitt säte. Arbetarna eller »teknikerna»,
som de numera kallas — ordet »arbe-
tare» blev impopulärt redan under
1900-talet — saknar allt inflytande, så-
väl i fackliga som i politiska samman-
hang. Obegåvade arbetare kan givetvis
inte hävda sig mot meritokraterna. In-
telligenta arbetarledare, som träder
fram ur det stora folkdjupet, är av na-
turliga skäl något som hör till ett för-
gånget stadium. Intelligenta arbetar-
barn placeras ju automatiskt i ett
högre samhällsskikt och utbildas där-
efter.

Men hur har detta så stereotypiskt ef-
fektiva samhälle kunnat uppstå? En-
ligt Young lades grunden redan vid
1900-talets mitt, då de stora skolre-
formerna genomfördes. Alla barn gavs
tillfälle och möjlighet att studera, och
de som visade prov på begåvning
lockades till vidareutbildning genom
statlig studielön, vilken från att ha
baserats på genomsnittsinkomsten för
yngre arbetskraft inom industrien
ganska snart höjdes till 60 % över lö-
nerna för yngre industriarbetare, ett
resultat av insatserna från LUS (Läro-
verksungdomens Samorganisation).
Det gällde emellertid också att bryta
de privilegier, som tillkom rikedom
och börd. Det var nödvändigt att

hindra obegåvade barn från att fort-
sätta sin skolgång. Detta mål uppnå-
des genom konfiskering — engångs-
skatter — av alla förmögenheter och
arvsystemets avskaffande, varigenom
de föräldrar, som annars så skulle ha
önskat, förhindrades att sätta sina obe-
gåvade barn i privata skolor — de
statliga var redan stängda för dem.

Det kusliga med Youngs vision är att
tendenserna mot en utveckling av det
slag, han förutskickar, redan nu må-
hända kan sägas vara påtagliga. Prak-
tiskt taget alla tjänster tillsätts efter
merit. Alla begåvade har numera en möj-
lighet att studera. Antalet stipendier vid
universitet och högskolor har kraftigt
utbyggs — från socialdemokratisk
sida kräver man införandet av studie-
lön. Allt färre begåvningar blir till
följd av de ökade studiemöjligheterna
kvar i arbetarleden. Det kollektivistiska
tänkandet breder ut sig. Frestel-
sorna att kritiklöst anamma olika upp-
fattningar har genom de moderna
massmedias slagkraft blivit allt större.
Det starka skattetrycket gör det allt
svårare att skapa eller behålla förmö-
genheter.

Det kan dock ej bestridas, att inves-
tering i utbildning på längre sikt torde
vara den bästa investering, som kan
göras. Och givetvis bör det vara möj-
ligt att undvika »utbildningssamhäl-
lets» fallgropar. Överhuvudtaget torde
med fog kunna hävdas, att de största
farorna trots allt knappast möter från
det hållet. Betydligt kusligare blir
framtidsperspektivet, då man försöker
tänka sig in i det samhälle, som social-
demokratien strävar efter att förverk-
liga. Dess målmedvetna politik leder
till ett samhällstillstånd, där det all-
männa, stat och kommun, genom att
kontinuerligt ha tagit i anspråk en allt
större del av värdeökningen så små-
ningom kommer att få en fullständig
dominans på det ekonomiska området
och därigenom också över samhället

i dess helhet. *Formellt* kommer medborgarna som medlemmar i kollektivet att vara delägare och medbestämmande. *Reellt* kommer deras befogenhet att inskränka sig till att med jämna mellanrum välja »representanter» i olika sammanhang. Ett funktionärsvalde kommer att uppstå, där all verklig makt är koncentrerad till folkviljans exekutorer. Funktionärerna blir den privilegierade överklassen. Vi får ett samhällssystem, som kommer att förete stora likheter med det sovjetryska.

Alternativet finns: självägande demokrati. Detta kan endast uppnås genom att det allmännas utgifter begränsas, så att det blir möjligt för envar att till följd av skattesänkningar och sparsstimulerande åtgärder skapa sig en förmögenhet. Den enskilde får direkt del av produktionsökningen. Han får själv förvalta en del av de samfälliga tillgångarna och får därigenom ökat ansvar — demokratin fördjupas, samtidigt som den enskilde får ökad rörelsefrihet.

Uppenbart är, att de pessimistiska framtidsvisioner, som med jämna mellanrum uppträder, har sitt stora berättigande som varningssignaler. Om vi lyckas undgå Young's meritokratiska samhälle i dess mest extrema form, är vi dock föga betjänta av att i stället få ett funktionärsvalde. De båda samhällstyperna har mycket gemensamt: stora klasskillnader kommer att uppstå, demokratin kommer att gå förlorad, och det blir under alla omständigheter den enskilde medborgaren, som får sitta emellan.

Skolfrågans aktuella läge

1957 års skolberedning är för närvarande sysselsatt att efter ett grundligt förberedelsearbete ta definitiv ställning till de mest kontroversiella och

svårlösta frågorna i den kommande nioåriga skolan. Att beredningens arbete nu börjar gå in i sitt slutvarv kan spåras också därav att under våren resultaten av de vetenskapliga och expertbetonade undersökningar, som gjorts, kommit i en ganska strid ström. Den kursplanekommitté, som arbetar under rektor Torsten Sävborgs ledning, presenterar redan i början av sommaren resultatet av sin första arbetsuppgift. Kommittén skall ge skolberedningen ett förslag till formulering av den nya skolans målsättning men inte i form av en allmän skol- och samhällsfilosofi utan mer konkret inriktad.

Detta formuleringsförslag och de utredningar, som presenteras i vår och tidigare blir det väsentligaste underlaget för skolberedningens sammanträden på Snäckgårdsbaden i Visby. Senast under våren 1961 skall beredningen vara färdig med sitt arbete om den följer den av riksdagen angivna tidtabellen. För närvarande synas inte några hinder behöva uppstå.

Egentligen är det ganska märkligt, att när nu skolberedningen skall definiera sin ställning t. ex. till differentieringsfrågan har redan två av dess ledamöter klart preciserat sina ståndpunkter. Det torde inte tillhöra det vanliga i svenskt utredningsväsende att så sker. Den ståndaktige tennsoldaten från 1946 års skolkommision, rektor Stellan Arvidson, har ju hela tiden kämpat en intensiv kamp för de ståndpunkter, som en bister verklighet i många stycken skjutit i sank. Redan för ett och ett halvt år sedan framlade han i en artikel i Dagens Nyheter ett »kompromissförslag» rörande högsta-diets utformning. Vad kompromissen i detta förslag innebär är omöjligt att veta: hr Arvidsons högstadiekompromiss är uppbyggd efter samma mönster, som alla hans skolförslag. Eleverna skall hållas samman i ogallrade klasser t. o. m. klass 8, nivågruppering

skall till nöds förekomma i ett par ämnen (engelska, matematik) och de nuvarande alternativkurserna ersätts av »anvisningar om kursgruppering inom klassens ram». I sin kamp för denna dogmatiska lösning av högsta-diets utformning har rektor Arvidson mobiliserat bl. a. ABF, vars studiekurs »Skolan mitt i byn» inte just utmärker sig för något större mått av objektivitet.

Folkpartiets skolexpert, Gunnar Helen presenterade i början av året sitt — och partiets (?) — skolprogram i skriften »Rätt till utbildning». Här föreslås bl. a. ett linjesystem på högsta-diets, som fullt utnyttjat ger sex valmöjligheter från klass 7.

Av de nu existerande högstadietyperna i enhetsskolan — och det är en hel del — har det s. k. Österåkerssystemet med sin nivågruppering i klass 7 och 8 verkat mest tilldragande på rektor Arvidson och hans meningsfränder — även detta torde dock av dem inte kunna anses tillräckligt »enhetligt».

Sveriges folkskolläraryrke gav i fjol Österåkerssystemet sin välsignelse. Den sena differentieringens välsignelse beskrevs med stor vältalighet av förbundets ordförande, Martin Widén. Detta hindrade dock inte att han står som medförfattare till folkpartiets ovan omskrivna programskrift. Hur de två ståndpunkterna skall kunna förenas torde inte vara lätt för hr Widén att förklara. Folkskolläraryrkesförbundet intar samma ståndpunkt som sina manliga kollegor.

Rektor Arvidson och hans anhängare — till vilka också Dagens Nyheter sällat sig — framhåller att den sena differentieringen är socialt motiverad. Bryter man sönder mellansta-diets klassindelning i sjunde årskursen så kan man enligt rektor Arvidson inge barnen den föreställningen »att de är så olika funtade, att de inte kan arbeta

tillsammans». Hr Arvidson är en god marxistisk dogmatiker och han tror tydligen, att en differentiering efter andra linjer än den av honom förordade skulle ge upphov till en ny »klasskillnad» i vårt land. Den nya »överklassen» skulle då vara personer med bättre utbildning än andra.

Den bärande principen för enhetsskolan har angetts vara att varje elev i görligaste mån skall få utveckla sina egna anslag. Hur det skall gå i hr Arvidsons skola är svårt att förstå. Den differentiering inom klassens ram, som han helt lättvindigt anger som en lösning, har bl. a. prövats just i Österåker i de s. k. kärnämnen (språk, matematik). Försöket blev kortvarigt — här uppstod verkligen »klyftor» mellan de bättre och de sämre eleverna.

Professor Kjell Härnqvists i mars publicerade undersökning om »Individuella differenser och skoldifferentiering», togs på entreprenad av anhängarna av den sena differentieringen. Både Stockholms-Tidningen (s) och Dagens Nyheter (fp) såg i denna undersökning ett stöd för Österåkerssystemet. Professor Härnqvist har i dagarna själv kommenterat sin undersökning (Kommunal skoltidning nr 4). Han förklarar bl. a. att »den blivit föremål för längre gående tolkningar än dem jag själv skulle vilja stå för». Professor Härnqvist konstaterar, att han i sin undersökning tar upp differentieringsfrågan ur bara en synpunkt (som i och för sig är viktig) nämligen de individuella differenser, som förekommer hos eleverna. Men differentieringsfrågan hänger samman med olika differentieringsåtgärders pedagogiska effektivitet i skilda avseenden. De allmänna rekommendationer, som undersökningen leder fram till, kan enligt professor Härnqvist »tillgodoses av mer än en differentieringsmodell». Inte heller här har det

odelade högstadiets ivrigaste förespråkare fått det sakliga stöd, som de hittills saknat.

Sparandet — vägen till egendomsägande demokrati

Högerpartiet har gjort den egendomsägande demokratin till ett begrepp i svensk politik. Ett begrepp, som realiserat skulle innebära att om människorna finge behålla en större andel av sina arbetsförtjänster, skulle deras möjligheter att spara och därmed bli egendomsägande öka. I år har partiet gått ett steg längre och motionsledes krävt skattefrihet för vissa former av målsparande. En dylik direkt samhällelig sparstimulans är nog också ett nödvändigt komplement till en restriktiv finanspolitik och till en fast ekonomisk politik, om en i verklig mening egendomsägande demokrati skall kunna skapas. Utan dylika åtgärder är nog tyvärr riskerna för att flertalet människor skulle öka sin konsumtion istället för sitt sparande överhängande. Genom dessa förslag har partiet tagit ett viktigt steg på kungsvägen mot det framtida borgerliga samhälle, som utgör det enda alternativet till ett alltmer kollektiverat samhälle, mot ett samhälle vars samtliga medborgare är små kapitalägare, mot ett samhälle där den tilltagande byråkratiseringen har ersatts av miljontals beslut fattade av varje medborgare för sig beträffande disponerandet av hans eget sparkapital, mot den egendomsägande demokratin.

Det finns sålunda alla skäl att granska högerens förslag till skattefritt målsparande. Härvid bör dock hållas i minnet att de framlagts i en av regeringen framkallad ansträngd statsfinansiell situation och att de sålunda endast utgör första steget i här antydd riktning:

1. Utöver det nuvarande schablonavdraget för kapitalinkomst på 300 kronor för ogift och 600 kronor för äkta makar får ett extra avdrag göras med 200 respektive 400 kronor i den mån inkomsten utgör avkastning på aktier eller andelar i en ekonomisk förening. Denna skattebefrielse är även avsedd att medgivas beträffande avkastning på sparkapital som är placerat i ett eget företag.

2. Den som under en sexårsperiod insätter pengar på ett särskilt bostadskonto i bank skall under perioden få göra avdrag härför intill ett belopp av 6 000 kronor för ensamstående och 12 000 kronor för gifta.

3. Den som under ett år har amorterat av skulder på egnahem eller bostadsrättslägenhet med ett belopp som överstiger 1,5 % av taxeringsvärdet får göra avdrag för det överskjutande beloppet med högst 700 kronor för barnlösa skattskyldiga och med ytterligare 200 kronor för varje barn under 16 år.

4. Den som för sina barns räkning insätter pengar på ett särskilt utbildningskonto i bank eller annan penninginrättning skall få njuta avdrag härför. Kontot måste dock upprättas senast under det år som barnet fyller 12 år. Högst 1 200 kronor får insättas årligen och totalt får högst 12 000 kronor insättas. Insättning får heller inte ske senare än det år då barnet fyller 20 år. Pengarna skall vara bundna i minst 7 år och minst tills barnet fyllt 16 år.

5. Möjlighet ges åt jordbrukare och andra företagare att skattefritt avsätta medel för sin egen pensionering på ett sådant sätt att pengarna i huvudsak kan behållas i rörelsen.

Tillsammans bör dessa åtgärder om de genomfördes få en icke föraktlig sparstimulerande effekt. De sparmål som särskilt omhuldats torde också vara mycket lämpliga, då de samtliga

utgörs av olika former av investeringar och således inte siktar till och knappast ens möjliggör en relativt snar konsumtion.

En viss kritik kan däremot möjligen riktas mot att såväl bostads- som utbildningssparandet förutsätter att sparmedlen placeras i nominella tillgångar, i en penninginrättning. Ingen tvekan råder om att en mycket stor del av sparandet måste ske i nominella tillgångar, men ett dylikt sparande har inte de ideologiska fördelar, som inledningsvis antytts, nämligen att skapa ett alternativ till det kollektiva ägandet. I ett ekonomiskt progressivt samhälle sker nämligen en kontinuerlig värdeökning, även utan inflation, av reallgångarna i samhället. Det är under sådana omständigheter inte rimligt att flertalet medborgare inte blir delaktiga i denna värdestegring, det

är heller inte realistiskt att räkna med att folkmajoriteten skall finna sig i att stå utanför denna. Enda alternativet på längre sikt till det kollektiva ägandet blir därför en till alla medborgare spridd äganderätt eller delägarskap beträffande reallgångar.

Det är ur praktisk synpunkt inte svårt att förstå att högerpartiet valt att begränsa sparmedlens placering i de bägge aktuella fallen till penninginrättningar. Kontrollsvårigheterna skulle bli avsevärda om en helt fri placering tilläts. Dessa torde dock inte vara oöverkomliga och dylika svårigheter är av den karaktären att de måste övervinnas, då alternativet på lång sikt heter byråkratisering och kollektivisering, såvida inte en tillräcklig spridning av äganderätten till produktionsmedlen i tid kan åstadkommas.